

## ΚΡΗΤΙΚΑ ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

18\*

### Ο ΠΑΪΣΙΟΣ ΛΙΓΑΡΙΔΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΕΡΙ ΚΡΗΤΗΣ ΧΡΗΣΜΟΙ

Ἐν συνεχείᾳ τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον: «*Ὁ Μαρκιανὸς κώδιξ τοῦ Γ. Κλόντζα καὶ οἱ περὶ Κρήτης χρῆσιμοι*» ὑπ' ἀριθ. 10 Κρητικοῦ Παλαιογραφικοῦ, τοῦ δημοσιευθέντος εἰς τὸν 5. τόμον τῶν «Κρητικῶν Χρονικῶν»<sup>1</sup>, παρέχω κατωτέρω ἀνέκδοτον ἐνδιαφέρον σχόλιον τοῦ διαπρεποῦς Ἑλλήνος Ὁρθοδόξου ἱεράρχου Παΐσιου Λιγαρίδου (1609—1678)<sup>2</sup>. Τὸ σχόλιον αὐτὸ ἀποτελεῖ ἐν ἀπὸ τὰ κεφάλαια τοῦ συγγράμματος τοῦ Παΐσιου Λιγαρίδου: «*Χρησμολόγιον Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης, παρωχημένον, ἐνεστὼς καὶ μέλλον ἐκ διαφορῶν συγγραφέων συλλεχθὲν καὶ συναρμολογηθὲν παρὰ τοῦ πανιερωτάτου καὶ σοφωτάτου μητροπολίτου Γάζης κυρίου Παΐσιου, ὑπερίμου καὶ ἐξάρχου πάσης γῆς ἐπαγγελίας, Ἀσκάλωνος, Μαΐουμᾶ καὶ Μαγδάλων καὶ τὸν τόπον ἐπέχοντος Καισαρείας Φιλίππου*».

Ἡ ὑπαρξίς τοῦ «Χρησμολογίου» αὐτοῦ ἐγένετο τὸ πρῶτον γνωστὴ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμέως περιγραφῆς τῶν κωδίκων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων<sup>3</sup>. Τὸ ἔργον, παραμείναν μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτον, ἐσώθη εἰς δύο κώδικας: Ὁ πρῶτος ἐξ αὐτῶν εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 160 τῆς κυρίως Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, γραφεὶς κατὰ τὸν 17. αἰῶνα καὶ συνιστάμενος ἐκ 296 φύλλων, ὁ δὲ δεῦτερος εἶναι ὁ ὑπ' ἀριθμὸν 23 τοῦ Μετοχίου Παναγίου Τάφου Κωνσταντινουπόλεως, γραφεὶς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος καὶ συνιστάμενος ἐξ 94 φύλλων. Ὡς προκύπτει ἐκ τῆς συγκρίσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σελίδων, ὁ κώδιξ 160 ἐξ οὗ ἐνταῦθα ἡ ἔκδοσις, εἶναι κατὰ πολὺ πληρέστερος τοῦ Κώδικος 23 καὶ χρονολογικῶς κατὰ πολὺ ἐγγύτερος πρὸς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐγράφη τὸ ἔργον ὑπὸ τοῦ Λιγαρίδου. Ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς γράφει ὅτι ὁ κώδιξ 160 εἶναι «πι-

\* ) Βλ. προηγούμενο τεῦχος σ. 42 κ. ἑξ.

<sup>1</sup>) Σελ. 231—245.

<sup>2</sup>) Περισσότερα περὶ Παΐσιου Λιγαρίδου εἰς: Λαοὺ ρ δ α Β., Παῖσιος Λιγαρίδης καὶ Φώτιος, «Ὁρθοδοξία» 28, 1951, 1—9 (σελίδωσις ἀνατύπου). Ἡ καλυτέρα μέχρι τοῦδε μελέτη περὶ Λιγαρίδου εἶναι ἡ τοῦ Grumel, Dictionnaire de theologie catholique 9, 1926, 749—757.

<sup>3</sup>) Παπαδοπούλου Κεραμέως Α., Ἱεροσολυμιτικὴ Βιβλιοθήκη, 1, 1891, 255—257 καὶ 4, 1899 36—37.

θανῶς αὐτόγραφον», τοῦτο ὅμως δὲν φαίνεται νὰ εἶναι δυνατόν, διότι ὁ γραφικὸς χαρακτὴρ τοῦ κώδικος δὲν ὁμοιάζει πρὸς τὸν τοῦ Παΐσιου Λιγαρίδου, ὡς γνωρίζομεν αὐτὸν ἐκ τοῦ Παρισικοῦ κώδικος Suppl. gr. 286, περιέχοντος περίληψιν τῶν ὁμιλιῶν τοῦ Πατριάρχου Φωτίου γενομένην ὑπὸ τοῦ Παΐσιου χάριν τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ὑλλανδίας ἐν Μόσχᾳ Heinsius<sup>4</sup>. Ὡς ἐλέχθη ἤδη ἀνωτέρω, τὸ ἔργον αὐτὸ τοῦ Λιγαρίδου παρέμεινε μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτον. Ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ὅμως, πλὴν τῆς ἀναγραφῆς τῶν κεφαλαίων τοῦ ἔργου, τὴν ὁποίαν ἐπεσύνναψεν εἰς τὸ παράρτημα τῆς περιγραφῆς τῶν κωδίκων τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἐδημοσίευσεν εἰς «Byzantinische Zeitschrift» καὶ τὸν ἔμμετρον θρῆνον ἐπὶ τῇ πτώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν περιλαμβανόμενον εἰς τὸν κώδικα<sup>5</sup>. Ἀνέκδοτος ἐπίσης παρέμεινε καὶ ἡ εἰς τὴν Ρωσικὴν μετάφρασιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ, ἡ γενομένη τὸ 1672 - 73 εἰς Μόσχαν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνορουμάνου Νικολάου Σπαθάρη - Miclescu καὶ σωζομένη, μέχρι τουλάχιστον τοῦ 1896, εἰς ὁκτῶ κώδικας, ἀνήκοντας εἰς δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὰς βιβλιοθήκας τῆς Ρωσσίας. Τῆς μεταφράσεως αὐτῆς μόνον ὁ πρόλογος ἐδημοσιεύθη τὸ 1841<sup>6</sup>.

Ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ τίτλου, τὸ «Χρησμολόγιον» εἶναι συλλογὴ χρησμῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Πρόκειται περὶ ἐξόχως ἐνδιαφερούσης ἐργασίας στηριχθείσης ἐπὶ εὐρυτάτης μελέτης τῶν βυζαντινῶν πηγῶν καὶ ἐξ ἴσου εὐρυτάτης γνώσεως τῶν προφορικῶν παραδόσεων. Ἡ πρόθεσις τοῦ συγγραφέως εἶναι, ὥς ὁ ἴδιος λέγει ρητῶς εἰς τὸν πρόλογον, νὰ ἐρμηνεύσῃ τοὺς βυζαντινοὺς χρησμοὺς περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὡς ἀναφερομένους εἰς τὴν «Τρίτην Ρώμην» καὶ εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ρώσων Ἀλέξιον. Κατὰ μὲν τὸν κώδικα 130, τὸ «Χρησμολόγιον» ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Παΐσιου Λιγαρίδου τὸ 1656, κατὰ δὲ τὸν 23, τὸ 1668 καὶ συνεπῶς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὅσων γνωρίζομεν περὶ τοῦ βίου τοῦ Λιγαρίδου, τὸ «Χρησμολόγιον» δέον νὰ ἔχη γραφῇ εἴτε εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, ὅπου ὁ συγγραφεὺς εὗρίσκετο κατὰ τὸ 1656, εἴτε εἰς τὴν Ρωσίαν, ἔνθα ἐγκατεστάθη οὗτος ἀπὸ τοῦ 1661 καὶ πέραν. Ἡ δευτέρα χρονολογία, νομίζω, ἀποκλείεται, διότι ὁ Λιγαρίδης τὸ 1668 εὗρίσκετο περιπεπλεγμένος εἰς τὰς δξείας διαμά-

<sup>4</sup>) «Memoires de l' Academie Imperiale des Sciences de St. Petersburg» 7, 8, 1906, πίναξ εἰς τὴν μελέτην τῶν Ernstedt, Kunik καὶ Nikitin περὶ Φωτίου.

<sup>5</sup>) Παπαδοπούλου - Κεραμέως Α., Θρῆνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, «Byzantinische Zeitschrift» 12, 1903, 268—272.

<sup>6</sup>) Le grand, BH, 3, 67.



χας διὰ τὸ ζήτημα τοῦ Πατριάρχου Νίκωνος καὶ συνεπῶς ὄχι εἰς θέσιν νὰ ἐπιδίδεται εἰς τὰς εὐρείας καὶ συστηματικὰς ἐρεῦνας τὰς ὁποίας προϋποθέτει ἡ συγγραφὴ τοῦ «Χρησμολογίου». Τὴν πρώτην χρονολογίαν ἄλλως δηλοῖ σαφῶς καὶ ὁ ἴδιος ὁ Λιγαρίδης εἰς τὸ ἀκόλουθον χωρίον τῆς ἀφιερωτικῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ρώσων Ἀλέξιον: «*Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐπάρθη ἀπὸ τὸν Σουλτὰν Μεχμετήν εἰς τοὺς χίλιους τετρακοσίους πενήντα τρεῖς· τῶρα περπατοῦμεν χίλιους ἑξακοσίους πενήντα ἑξί, ὥστε ὁποῦ ἀπέρασαν οἱ διακόσιοι χρόνοι καὶ ἄρχισαν ἄλλοι δύο παραπάνω, μέσα εἰς τοὺς ὁποίους βλέπομέν σε νικητὴν καὶ τροπαιοῦχον, ὅχι μοναχὰ πὼς ἐπῆρες τὸ Σμολένσκον καὶ τὴν Λιτοῦ, ἀμὴ καὶ Τατάρους, τὸ πλερὸν τοῦ Τούρκου, ἐκατατρόπωσες καὶ ὄλην τὴν Μαύρην θάλασσαν μὲ τὰς τριανταδύο σου βάρκες ἐκαταφόβησας. Τί ἂν σὲ ἔβλεπαν νὰ ἐπέρνας τὸν Ἰστρον καὶ τὸ Παραδούναβον!*» (f2v). Ὁ Λιγαρίδης γράφει τὰς φράσεις αὐτὰς εἰς τὴν συνοδευούσαν τὸ «Χρησμολόγιον» ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἀμέσως ἔπειτα ἀπὸ τὰς νίκας τοῦ Ἀλεξίου ἐναντίον τῶν Πολωνῶν (Σμολένσκ, 1654/5) καὶ τῶν Λιθουανῶν. Ἡ φράσις «*Τί ἂν σὲ ἔβλεπαν νὰ ἐπέρνας τὸν Ἰστρον καὶ τὸ Παραδούναβον*» ἐνισχύει, ἂν δὲν σφάλω, τὴν ἂποψιν ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Χρησμολογίου» εὗρίσκετο εἰσέτι εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν. Κατὰ ταῦτα, ἀμέσως μετὰ τὰς θριαμβευτικὰς νίκας τοῦ Ἀλεξίου, ὁ Λιγαρίδης, ἐνῶ εὗρίσκετο εἰσέτι εἰς Μολδοβλαχίαν, συνεκέντρωσεν εἰς ἓν σύνολον πλῆθος χρησμῶν περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀφιέρωσε τὸ ἔργον του εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ρώσων. Ὁ δὲ σκοπὸς τῆς ἐργασίας δηλοῦται εὐθὺς ἀμέσως καὶ σαφῶς: «*Ἀπὸ διάφορα βιβλία τῆς οἰκουμένης ἐσύναξα τὰ ὅσα ἐρρέθησαν καὶ φημίζονται περὶ τῆς κλεινῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐλπίζων ὁμοῦ καὶ θαρρῶν νὰ ἐλκύσω τὴν μεγάλην σου βασιλείαν εἰς ζῆλον καὶ ἔρωτα τῆς τοσαύτης περικαλλοῦς αὐτοκρατορίας, τῆς κλεινῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔλαβες πατροπαράδοτως τὴν πίστιν καὶ τὴν συγγένειαν ἀλληλοδιαδόχως, ἀπὸ τὴν Παλαιολογίαν Σοφίαν, τοῦ δεσπότη Θωμᾶ θυγατέρα· καὶ λοιπὸν ἡ ἀπαντοχὴ τῶν ταλαιπώρων Ρωμαίων καὶ ἡ μετὰ θεὸν προσδοκία εἶσαι, κράτιστε Ἀλέξιε*» (f1v).

Κατ' εὐτυχὴ σύμπτωσιν, εἶναι γνωστὸν πῶς ὁ κῶδιξ αὐτὸς εὗρίσκεται τῶρα εἰς τὴν Μέσσην Ἀνατολήν: Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ἐκ τῆς Ρωσσίας, ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Μακάριος συνήνητησεν εἰς πόλιν τινὰ τῆς Μολδοβλαχίας τὸν Παῖσιον Λιγαρίδην, πληροφορηθεὶς δὲ τὰ περὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἐπέμεινε καὶ τελικῶς παρέλαβε μαζί του τὸν κώδικα. Τοῦτο τὸ ἀφηγεῖται διεξοδικῶς ὁ γραμματεὺς καὶ διάκονος τοῦ Πατριάρχου Μακαρίου Παῦλος εἰς τὰ «*Ἀπομνημονεύματα*»

τῆς ἐπισκέψεως τοῦ Πατριάρχου εἰς Ρωσσίαν<sup>1)</sup>. Ἡ συνάντησις ἐγένετο τὸ 1658, ἡ χρονολογία δ' αὕτη ἀποτελεῖ ἄλλην μίαν ἐπὶ πλέον ἀπύδειξιν ὅτι τὸ «Χρησολόγιον» ἐγράφη περὶ τὸ 1656. Κατὰ ταῦτα, ὁ ἐκ Χίου καταγόμενος Παῖσιος Λιγαρίδης ἔγραψε τὸ «Χρησολόγιον» εἰς Μολδοβλαχίαν καὶ τὸ προώριζε διὰ τὸν αὐτοκράτορα τῶν Ρώσσων Ἀλέξιον. Ἀντίγραφον τοῦ ἔργου αὐτοῦ παρέλαβε μαζί του ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Μακάριος. Τοῦτο σώζεται σήμερον εἰς τὸ Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων, πληρὲς δὲ φωτογραφικὸν ἀντίτυπον ἀπόκειται τώρα εἰς τὸ Library of Congress τῆς Washington τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν, ἐξ αὐτοῦ δὲ δημοσιεύεται ἐνταῦθα τὸ περὶ τῶν Χρησμῶν τῆς Κρήτης ἀπόσπασμα.

Ἐπεξετάθην εἰς τὰ περὶ τοῦ «Χρησολογίου» διότι ἡ γνῶσις τῶν ὡς ἄνω στοιχείων εἶναι, νομίζω, ἀναγκαίᾳ πρὸς κατανόησιν τῶν εὐρυτέρων προθέσεων τῆς ἐρμηνείας τῶν χρησμῶν τῆς διδομένης ὑπὸ τοῦ Παΐσιου Λιγαρίδου. Αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Μὲ τέτοιαν ἀπάτην λοιπὸν ἀπέθανεν ὁ θηριώνυμος Λέων καὶ 143v  
μὲ τέτοιαν κατασκευὴν τῆς ἐπιβουλῆς ὁ ἐγκλειστος τραυλὸς Μιχαὴλ  
ὁποῦ ἔπλασεν εἰς τὴν φυλακὴν, πῶς ἤθελε νὰ ἐξομολογηθῇ τὰς ψυ-  
χικὰς του κηλίδας ἐβασίλευσε καὶ μετὰ παρέλευσιν ὀλίγου καιροῦ  
5 ἦλθαν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν οἱ Μῶροι, μὲ τὸν ἄρχοντα τὸν λεγόμε-  
νον Ἀμερμουμνήν εἰς τὴν ἐκατόμπολιν ποτὲ Κρήτην καὶ ἀφ' οὗ  
ἐκούρσενσε ὅλα τὰ Δωδεκάνησα καὶ αὐτὴν τὴν περιώνυμον Χίον  
καὶ τὴν κλεινὴν Πελοπόννησον, ὁποῦ Μωρεὰς ἀπὸ τοὺς Μώρους  
ὁποῦ τὴν ἐκυρίευσαν ἐπωνομάσθη καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἔτι κρ-  
10 ζεταὶ· ἐθρόντες ἄδειαν ἐπήρασιν καὶ αὐτὴν τὴν περίβλεπτον Κρή-  
την, τὴν ὁποίαν ὡς τὴν εἶδασιν οἱ Σαρρακινοὶ τῆς Ἰβηρίας, ἐβόη-  
σαν : «Ἰδοὺν ἡ γῆ ἡ ῥέουσα ὄντως μέλι καὶ γάλα»· ἔφθασαν εἰς τὸ  
Ἀκρωτήριον λεγόμενον Χάνδακα (διότι ἐκεῖ ἔσκαψαν χαντάκι καὶ  
ἐκάμασι τάφρον βαθεῖαν οἱ Μῶροι· ὅθεν ἀπὸ τῶν χαράκων ἐκλή-  
15 θη ὁ τόπος Χάνδαξ, λέγει ὁ Κεδρηνὸς ὁποῦ Χανιά τώρα φημί-  
ζονται καὶ τὰ ἔκτισαν οἱ Σαρρακινοὶ καθὼς ἕνας ἐντόπιος μονα-  
χὸς τοὺς ἐρμήνευσε) καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐκατασκέλῃσασαν τοὺς αὐ-  
τόχθονας Κρητικοὺς καὶ ἐξουσίασαν ὅλα τὰ κάστρα τῆς νήσου,  
πλὴν τῆς Γορτίνης τῆς πόλεως· καὶ ἐπληρώθη ὁ χρησμός ὁ ἐπι-  
20 φερόμενος κατὰ τὸν Κεδρηνόν, ἔχει δὲ οὕτως κατὰ τὸν Σκυλίτζην·  
Ἀρχὴ κακῶν καὶ προσπεσεῖται τῇ χθονὶ

<sup>1)</sup> Belfour, The travels of Macarius, patriarch of Antioch. London, 1836.



διαν κατάρξη τῆς Βαβυλῶνος Δράκων  
 δύσγλωττος οὗτος καὶ φιλόχρυσος λίαν.

- Διατὶ τόσον ἀργὸς ἦτον εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦτος ὁ Μιχαὴλ ὅπου  
 25 γλιγορήτερα ἤθελε διαβάξει ἕνας τοὺς ἀναβαθμῶν ὅλους τοῦ Δα-  
 βίδ, παρὰ ἐκεῖνος νὰ ἀναγνώσῃ τὰ ψηφία τοῦ ὀνόματός του. Ὡ-  
 τῆς βραδυγλωσσίας. Θέλει ὁ Σκυλίτζης | Γεώργιος. Καὶ διαν ἐπῆ-  
 144 γεν ὁ Ἀπόχαψ μὲ τὸ φουσάτον του εἰς τὴν Κρήτην ἐπὶ βασιλείας  
 Μιχαὴλ τοῦ Ἀμωρηνοῦ, ὡς ἐφθασεν, εὐθὺς ἔκαψεν ὅλα του τὰ  
 30 καράβια (ὅν τρόπον ἔκαμε καὶ ὁ στρατηγὸς Βελισσάριος παγαινά-  
 μενος νὰ πάρῃ τὴν Ἑγγλετέρα) καὶ λέγει: «ἀποικίαν ἐζητοῦμεν  
 καὶ γῆν ἀγαθὴν, ἐμοὶ δὲ ταύτης οὐδετέρα νενόμισται κρείττων».   
 διὸ εἰς ταύτην ἤλθον τὴν ὁδὸν καὶ παρευθὺς εὐγγκαν ἔξω εἰς τὸ  
 ἀκρωτήριον ὅπου κράζεται Χάραξ ἢ Χάνδαξ, ὡσὰν γράφουσιν  
 35 ἄλλοι καλλήτερα, τάφρον γὰρ ἡγειραν, διηγείται ὁ Σκυλίτζης, πρῶ-  
 τον βαθεῖαν καὶ χάρακας ἐν ταύτῃ καταπήξαντες (ἐνθα καὶ νῦν  
 λαβὼν τὴν ἐπωνυμίαν ὁ τόπος σώζει τὴν προσηγορίαν Χάνδαξ ὀ-  
 νομαζόμενος) διενυκτέρευον τόσον ὅπου τὸ νησί ὅλον ἐκαταπλά-  
 κωσαν καὶ διὰ τούτην τὴν ἄλωσιν βούλονται τινὲς νὰ συντυχαίνει  
 40 ὁ χρησμός, ὁ λέγων οὕτως: «αἶ αἶ σοι Κρήτη διαν λιμενισθέντες  
 προχωρισθῶσιν οἱ ἐχθροί σου ἐν τῷ λιμένι τοῦ Χάνδακος· ὅτι τὸν  
 καθόλου λαὸν τοῦ τόπου κατοικούμενον ἐκφοβήσῃ· καὶ τὸν ὅλον  
 Χάνδακα μετὰ τοῦ ἐκτὸς τύψας καταναλώσει καὶ ἡ γῆ τότε βοή-  
 σει, θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τὶ ἐγκατέλιπες Κρήτην τὴν Κρητινίαν  
 45 καὶ τὸν τόπον, ὃν λέγουσι Κόφρηνα· μέλλει δὲ συσχεθῆναι καὶ κρα-  
 τηθῆναι Ἰοπίαν Κρήτην ἀπὸ τοῦ αἰγιαλοῦ τοῦ Δένου· τὸν δὲ αἰ-  
 γιολὸν οἱ ἄνδρες τοῦ Μελίλακος ἀρματοφόροι δραμοῦνται μετὰ  
 ἀρμάτων πολλῶν καὶ δυνατῶν καὶ ὁ ἐσπερημένος ζύμης ἄρτος  
 προσθήσεται τῷ τότε καιρῷ ἐν ἀργυρίῳ ὅ· μέλλει δὲ δοῦναι ἡ γῆ  
 50 δυσωδίαν πολλὴν ἀπὸ τῶν σωματίων τῶν ἀνθρώπων καὶ θρηνη-  
 σουσι μεγάλως καὶ πολλοὶ φευξοῦνται ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου πολέμου  
 καὶ τῆς βλάβης τῆς ἐκεῖ γινομένης καὶ γὰρ τὸ πᾶν ἔχει φόβον μέ-  
 γαν, καθὼς Δανιὴλ ὁ στυλῆτης ἐδήλωσε· τὸ δὲ ε̅ καὶ τὸ β̅ καὶ τὸ  
 π̅ πεπλήρωκεν».
- 55 Ἐγὼ δὲ ὁμῶς τὸν χρησμόν τοῦτον τὸν ἀναφέρω εἰς τὸν τωρι-  
 νὸν πόλεμον τῆς Κρήτης ἀπὸ ἐσθήκωσεν ὁ σουλτὰν Ἰμπραῖμ, διὰ  
 τὸν παρμόν τοῦ ἐθνάρχου του καὶ τῶν ἄλλων κειμηλίων ὅπου ἐστελ-  
 λεν εἰς τὴν Μέκαν, διότι πρὸς τοὺς χιλίους ἑξακοσίους σαράντα  
 τέσσαρας χρόνους εὐγαλεν ἀρμάδα ὡς διὰ τὴν Μάλταν, πλὴν ἦτον  
 60 διὰ τὴν τριτάλαιναν Κρήτην· ὅτι ἀπερυνώντας τὸ ἀκρωτήριον Θο-  
 δωροῦ ἔμπηκεν εἰς τὰ Χανιά ὁ καπιτὰν Πασαῖς καὶ ὕστερ' ἀπὸ

- ελκοσιδύο ἡμέραις τὰ ἐπῆρε μὲ συμφωνία καὶ μὲ προσκύνησιν τῶν ἐντοπίων· ἔγινεν ὁμῶς καὶ πείνα περισσὴ καὶ ἀνδροκτονία πολλή, τόσον ὅπου ἐλήθευσεν ὁ χρησμός ὅπου ἐβεβαίωνεν ὅτι: «ὁ
- 65 | ἐστερημένος ζύμης ἄριτος προθήσεται τῷ τότε καιρῷ ἐν ἀργυ- 144v  
ρίῳ ὀγδοήκοντα καὶ ὅτι μέλλει δοῦναι ἡ γῆ δυσωδίαν πολλὴν ἀπὸ τῶν σωμάτων τῶν ἀνθρώπων»· ἀλλὰ καὶ οἱ ἄνδρες τοῦ Μελίλακος, ὅπου λέγονται νὰ εἶναι οἱ Σφακιῶται, οἱ ἀμφιδέξιοι τοξόται, ἀκόμῃ τέλεια δὲν ἐπροσκυνήσασιν· καὶ ὅλον ἐλπίζομεν νὰ κατιβοῦ-
- 70 σι μετὰ ἀρμάτων πολλῶν καὶ δυνατῶν εἰς ἐλευθερίαν τῆς ἐνεγκαμένης πατρίδος των, μάλιστα ἐὰν ἔλθωσι καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι καθὼς ἔρχονται κατ' ἔτος οἱ Ἑνετοὶ μὲ φοβερὴν ἀρμάδα καὶ ἔως εἰς τὰ Καστέλλια κλείοντες τὴν Τούρκικην ἀρμάδα νὰ μὴν εὐγῇ ἀπὸ τὰ νεόκαστρα, μὲ περισσὴν ἀτιμίαν τῶν Ἀγαρηνῶν, καὶ μὲ
- 75 πολλὴν εὐκλειαν τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐνετῶν· ἔτι ἐξηγῶ ἐγὼ τὸ  $\overline{\epsilon}$ , τὸ  $\overline{\rho}$  καὶ τὸ  $\overline{\pi}$ , τουτέστιν Εὐρώπη θέλη ἀναπληρωσῇ τὸ  $\overline{\pi\alpha\lambda\lambda\eta}$  ὅλον καὶ τελειώσῃ, καθὼς τὰ γράμματα ὅπου γράφονται διὰ τὸ ῥῆγος ἡμέρα σαββάτου καὶ δίδονται τοῦ ἀσθενοῦς μὲ ἀγίασμα νὰ τὰ πιῇ·  
σ. μ. κ. λ. σ. μ. μ. φ. θ. σημαίνουσιν «σιτῶμεν καλῶς, σιτῶμεν με-
- 80 τὰ φόβου θεοῦ» καὶ εἶναι γράμματα φιλιὰ, ἢ, νὰ εἰπῶ καλύτερα, φιλιωτικά, πρὸς φίλον ἀπὸ φίλου πεμπόμενα καὶ νοούμενα· λόγια ὅπου τὰ ἐξεφώνησεν ὁ ἀρχάγγελος Μιχαὴλ εἰς τὴν ἀγγέλων τὴν σύναξιν, καθὼς καὶ τὰ γράμματα, τὰ ὅποια ἔγραψεν ὁλοτρόγυρα τῆς πεποικιλμένης ἀγίας τραπέζης ὁ μέγας κτίτωρ τοῦ περιουήμου
- 85 ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανός, «τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα οἱ δοῦλοι σου» καὶ τὰ ἐξῆς, ὡσὰν ἱστοροῦνται ἦσαν γράμματα κεφαλαιακὰ καὶ σημαδιακὰ καὶ μετὰ τοιαύτην ἀκροστιχίδα ὅπου εἶπαμεν.  
'Αλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν, ἦγουν εἰς τὴν ἀπολύτρω-
- 90 σιν τῆς Κρήτης ἀπὸ τῶν Σαρρακινῶν· καὶ λοιπὸν ὅταν ἐβασίλευσεν ὁ βασιλεὺς Ρωμανός, ἀπεστάλθη Νικηφόρος ὁ μάλιστα Φωκᾶς εἰς τὴν Κρήτην μὲ δυνατὴν ἀρμάδα, καὶ περισσὴν, καὶ ὡς ἐδικαίωσε νὰ εὐγῇ ἔξω μὲ τὰ φουσάτα του εἰς τὸ νησί, ὥρμησαν οἱ Σαρρακινοὶ καὶ τὰ ἐμποδίζασιν, πλὴν αὐτοί, ὡς ἀνδρειωμένοι καὶ
- 95 Νικηφόρος ἔργῳ καὶ λόγῳ τοὺς ἀπεδίωξε καὶ ἔδραμεν εἰς τὰ κάστρα των καὶ ἀφάνισε τοὺς ἐχθροὺς τῆς βασιλείας καὶ ἦλθεν ἔως τὸν Χάνδακα καὶ ἐπίασε τὸν ἀμυρᾶν τῆς Κρήτης, ὀνόματι Κουρούπην ζωντιανὸν καὶ Ἀνεμᾶν, τὸν δεύτερον αὐθέντην τῆς Κρήτης ἔλαβεν εἰς τὰς χεῖρας του· καὶ τὸν Χάνδακα τῆς Κυδωνίας
- 100 ἐπῆρε· καὶ τὰ στρατεύματά του ἐτίμησε μετὰ πάσης εὐφημίας καὶ τὴν νῆσον ὅλην ὑπέταξεν εἰς τοὺς Ρωμαίους μετὰ δόξης πολλῆς

καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὰ κουρσεύματα τῆς  
 Κρήτης, τὰ ὅποια λάφυρα ὅτε τὰ ἐδειξεν | εἰς τὸ ἱπποδρόμιον ὁ 145  
 λαὸς ὅλος ὑπερεθαύμασε θεωρῶντας ταῖ ὅθεν ἕστερα ὑπὸ συνερ-  
 105 γίας τοῦ Τζιμισχῆ ἔφθασεν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν καὶ  
 εὐφημίσθη βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου εἰς τὴν Χρυσὴν πόρταν,  
 μετὰ διαφόρων δογάνων καὶ παιγνιδίων τοῦ λαοῦ ὅπου τὸν ἐξή-  
 τησεν».

#### ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑΣ